

י"ג סיון, תשע"ו

19 יוני, 2016

לכבוד - חברי ות"ת

מאת - נועה בינשטיין, היחידה לפרויקטים בתכנון ותקצוב, יואב טאובמן- אגף תקצוב

שלום רב,

הנדון: עקרונות לקידום מדעי הרוח במסגרת תכנית החומש תשע"ו-תשפ"א

הצעת החלטה

1. ות"ת רואה חשיבות רבה בקידום תחום מדעי הרוח באופן מערכתי במהלך החומש הקרוב ומברכת על העבודה לקראת גיבוש ההמלצות המפורטות בנושא. לאחר ולאור גיבוש סדרי העדיפויות על ידי מלי"ג, ולאחר תוצאות המו"מ עם האוצר ייקבעו היקפי הסכומים אותם ות"ת תקצה לקידום הנושא.
2. בהתאם לפירוט העקרונות בגוף המסמך, המהווה חלק בלתי נפרד מהחלטה זו, ות"ת מבקשת מהוועדה העליונה של מלי"ג/ות"ת לקידום מדעי הרוח לדון ולאשר את ההמלצות, ולקדמן להמלצות קונקרטיות- היקפי הפעילות, סדרי העדיפויות ואופני היישום. והכל בכפוף לאמור בסעיף 1.
3. בנוסף לכך מחליטה ות"ת, כי יתרות חלקה של ות"ת בתקציב הקיים של הקרן לקידום מדעי הרוח ישוריינו לטובת המשך קיימות התכניות הפועלות כיום וביסוס פעילותן במסגרת הקרן מדעי הרוח ובהתאם להחלטות הוועדה המדעית, זאת עד לסך של 8 מיליוני ₪.

רקע:

מדעי הרוח בארץ, ובעולם עוברים תהליכים של שינוי: מספרי הסטודנטים הולכים ופוחתים באוניברסיטאות, וחוסר הלימה בין התקצוב הכללי לבין צרכי המחקר במדעי הרוח מביאים לחוסר בתקצוב הולם לתלמידי מחקר, צמצום משמעותי של מספר הקורסים המוצעים (חובה ובחירה), צמצום בהוראת תחומי ידע/שפות (בהעדר סטודנטים וסגל), התיישנות תשתיות ההוראה והמחקר: ספריות, אוספי ספרים ומאגרי מידע, וכן חדרי הסגל, הכיתות, וכיו"ב.¹ כל אלה ועוד, יוצרים מעגל של שחיקה במעמדם של מדעי הרוח באוניברסיטאות בשנים החולפות.

לאור תהליכים אלו, במהלך החומש הקודם יזמה מל"ג/ות"ת מספר מהלכים במטרה למתן ואף לשנות את המגמות המתוארות. לקראת תכנית החומש תשע"ז- תשפ"א מוצע להמשיך במאמץ זה ולקדם המלצות כוללות לקידום מדעי הרוח בראיה ארוכת טווח. במסמך זה נסקור את המהלכים העיקריים בחומש הנוכחי, ניתן הערכה תמציתית של השפעתם, ולאור זאת נציג רציונל להמשך פעילות והמלצות ממוקדות לחמש השנים הבאות.

ההמלצות המוצעות אותרו על ידי הצוות המקצועי בות"ת לאחר תהליך של איסוף ועיבוד נתונים על מצב מדעי הרוח. בנוסף, נערכו התייעצויות עם נציגי האוניברסיטאות (דיקנים והנהלות), עם ד"ר אשר רגן, ראש תחום מצוינות אקדמית מקרן יד הנדיב, ועם פרופ' מלכה רפפורט חובב בתפקידה כיו"ר הוועדה הקבועה למדעי הרוח. כמו כן נערכו פגישות עם ד"ר נוחי שיינר, המנהלת המדעית לתחומי מדעי הרוח והחברה בקרן הלאומית למדעים, עם פרופ' יוסף קפלן, יו"ר החטיבה למדעי הרוח באקדמיה הלאומית למדעים, וכן עם קרנות וארגונים פעילים לקידום התחום.

ההמלצות המפורטות במסמך מהוות נדבך נוסף להחלטות מל"ג/ות"ת קודמות שגובשו לקידום מדעי הרוח ומתבססות על החלטות ומסמכים קודמים - [דוח על עתיד מדעי הרוח באוניברסיטאות בישראל \(2007\)](#); של האקדמיה הלאומית למדעים; [המהלך המשולב לקידום מדעי הרוח](#), שהובל על ידי מכון ון ליר בשנת 2011; החלטה להקים את הוועדה הקבועה למדעי הרוח מ-2014 (נספחים ג' וד'), [דוח מצב מדעי הרוח בישראל](#) – 2016 של הוועדה העליונה לקידום מדעי הרוח מלג/ותת, דוחות הוועדות הבינלאומיות להערכת איכות (נספח א') ועיבוד מסקנות חברי ועדת ניטור לקרן למדעי הרוח מפעילות קודמת.

---

¹ כל אלה צוינו גם בדוחות הוועדות הבינלאומיות השונות להערכת איכות של המל"ג.

קידום מדעי הרוח במסגרת החומש תשע"א- תשע"ו

במהלך החומש האחרון ננקטו מספר פעולות עיקריות לקידום מדעי הרוח מכמה היבטים (פעולות אלה נוספו לפעילויות קיימות- תכנית מלגות רוטנשטרייך לדוקטורנטים מצטיינים, ומימון דיגיטציה של מאגרי מידע דרך הספרייה הלאומית- Jstor):

1. קרן לעידוד מדעי הרוח (להלן: הקרן)- המהלך העיקרי שיזמה ות"ת לקידום מדעי הרוח היה הקמת קרן משותפת עם יד הנדיב. הקרן הוקמה בשנת 2008 ומטרותיה הוגדרו עבור תמיכה בחיוניות ארוכת הטווח של מדעי הרוח באוניברסיטאות בישראל ותמיכה בתחומים בעלי חשיבות לאומית במדעי הרוח. תקציב הקרן עמד בשלב הראשון על 30 מיליוני ₪ (חלוקה שווה בין ות"ת ויד הנדיב) ובשנת 2012 החליטה ות"ת בשיתוף יד הנדיב להרחיב את פעילות הקרן לסכום כולל של 60 מיליוני ₪ במימון משותף של ות"ת (25 מיליוני ₪), יד הנדיב (20 מיליוני ₪) והאוניברסיטאות (15 מיליוני ₪).

2. עדכון מודל התקצוב:

א. הגדלת תעריף תחום מדעי הרוח במרכיב ההוראה – במסגרת עדכון תעריפי תחומי הלימוד במודל התקצוב (מרכיב ההוראה) עדכנה ות"ת בתשע"א את תעריף תחום מדעי הרוח מסכום של כ-19 אלפי ₪ לכ-30 אלפי ₪ לתואר ראשון (תעריף התחום לתואר שני עודכן גם הוא מסכום של כ-26 אלפי ₪ ל-30 אלף ₪). עדכון זה נבע מתוך הצורך לתמוך בכיתות קטנות יותר לאור הירידה במספרים ומתוך הרצון לתמרץ את המוסדות לקליטה מוגברת של סטודנטים.

ב. מרכיב המחקר – בשל הקושי במדידה והערכה של פרסומים במדעי הרוח, החליטה ות"ת בישיבתה מיום 21.11.2012 על הקמת ועדת היגוי עליונה לבחינת נושא הפרסומים במדעי הרוח, אשר תהיה אחראית לקבלת החלטות בסוגיות העקרוניות הקשורות לנושא מדידת הפרסומים המדעיים במדעי הרוח, לרבות קביעת הקריטריונים להכללת כתבי-עת והוצאות ספרים במאגר נתונים לאומי ייעודי שיוקם לצורך זה. הוועדה הגישה את המלצותיה לות"ת בישיבתה מיום 4.8.2015.

3. הועדה העליונה לקידום מדעי הרוח - בשנת 2014 החליטו מל"ג (29.4.2014) וות"ת (7.5.2014) להקים את הוועדה העליונה לקידום מדעי הרוח, הוועדה הוקמה במטרה לרכז את כלל העשייה בתחום בות"ת/מל"ג ובמוסדות להשכלה גבוהה ולקדמה באופן מרוכז אל מול גורמים נוספים בתוך המערכת ומחוץ לה, וכן לייעץ לות"ת לגבי המשך קידום מדעי הרוח במסגרת החומש הבא. כחלק ממנדט פעילותה הובילה הוועדה גם את דוח מצב מדעי הרוח.

4. קורסי העשרה - בשנת 2011 החלה ות"ת את התכנית לעידוד לימודי העשרה הפועלת לפיתוח תכניות להרחבת ההשכלה הכללית של הסטודנטים בישראל. על אף שתכנית זו אינה ייעודית למדעי הרוח, אחת ממטרות התכנית היא להביא לכלל אוכלוסיית התלמידים חשיפה בסיסית למדעי הרוח.

פעילות הקרן המפורטת לעיל, הייתה למעשה הפעילות העיקרית הייעודית לקידום מדעי הרוח, אשר שמה למטרה באופן ברור לשנות ולקדם את פעילות ההוראה והמחקר במדעי הרוח. מסיבה זו הערכת הפעילות במסמך זה תתמקד בפעילותה. עם זאת, ניכר כי החסמים המתוארים מאפיינים את החסמים העיקריים לכל פעילות לקידום ייעודי של התחום.

הערכת פעילות הקרן למדעי הרוח:

במהלך החומש הקודם אושרו להפעלה במסגרת הקרן למדעי הרוח כ-35 תכניות ב-6 אוניברסיטאות בתקציב כולל בסך כ-66 מיליוני ₪. הפעילות בחומש הקודם במסגרת הקרן למדעי הרוח הוגדרה בסבב המימון הראשון על רקע המצוקה התקציבית של אותה תקופה והחשש מפני היעלמותם של תחומי ידע משמעותיים במדעי הרוח. הקרן תמכה ב-3 מטרות – קידום שיתוף פעולה בין-אוניברסיטאי, חדשנות בהוראת מדעי הרוח ומלגות לסגל בכיר.

בסבב המימון השני, עקב הגידול שחל בתקציב ות"ת לתחום מדעי הרוח וכן שינויים שחלו במערכת ההשכלה הגבוהה הוחלט לשנות את יעדי הקרן להגדלת קהל התלמידים המצטיינים הפונים ללימודי מדעי הרוח ולשדרוג תכניות ללימודים מתקדמים, תוך הגברת שיתוף הפעולה הבין מוסדי. בהתאם לכך, ולאחר קיום בחינה מעמיקה בשיתוף דיקני הרוח התמקד סבב המימון השני של הקרן בתמיכה בהנעת תהליכים בעלי פוטנציאל לקיימות ארוכת טווח במסגרת המימון השוטף של המוסדות. תמיכת הקרן מוקדה במטרות הבאים - עידוד שיתופי הפעולה הפנים-מוסדיים והבין-מוסדיים, שילוב בין מדעי הרוח לתחומי ידע אחרים ויצירת מסגרות לתכניות לימודים לתארים מתקדמים ברמה בינ"ל.

עיקר הישגי פעילות הקרן הינם:

- ריענון שיטות ההוראה ויצירת תכניות לימוד בין-פקולטתיות ובין-אוניברסיטאיות המאפשרות את הרחבת מספר התחומים הנלמדים בישראל
- העלאת רמת נכונות דרגי הביניים במוסדות לקידום תכניות לימוד בין-פקולטתיות/אוניברסיטאיות.
- בניית שיח פורה וקבוע, וביסוס אמון בין ות"ת-מל"ג לבין דיקני מדעי הרוח לטובת יצירת בסיס איתן לקידום פעילות איכותית נוספת.

בחינת הפעילות בחומש הקודם מעלה מספר חסמים אליהם יש להתייחס ולטפל במסגרת החומש הבא:

- **חסמים תוך מוסדיים לקידום מדעי הרוח** - חוסר יציבות תקציבית הביאה לסטטוס נמוך של הפקולטות, פגיעה באוטונומיה האקדמית ברמת הפקולטה (על פני הניהולית, או על פני

- הרמות הבכירות המוסדיות לעומת פקולטות אחרות). כמו כן, ירידת קרנם של מדעי הרוח הביאה למיקוד יתר של השקעות המוסד בתחומי מחקר אחרים, על חשבון מדעי הרוח.
- **ליווי הפעילות על ידי מל"ג/ות"ת** - פעילות הקרן שבוצעה הייתה נקודתית, ללא תמיכה או תיאום בינה לבין הפעילות המקבילה שנעשתה במל"ג/ות"ת, וכך לא היו בפועל בחינה/מענה מערכתיים. חוסר התיאום והיעדר מעקב צמוד על ידי מל"ג/ות"ת הביאו לכך שחלק מההשפעות ההדדיות של הפעולות אחת על השנייה לא הושגו.
- **הנהלת האוניברסיטאות לא התגייסו לתהליך.**
- הצורך **בשיתוף פעולה בין מוסדי** במסגרת הקרן למדעי הרוח הציף קשיים אינהרנטיים באופן פעילות הפקולטות בתוך המוסדות - קשיי תקציב שוטפים, קשיים 'טכניים' - ביורוקרטיים של התחשבות בין מוסדות ואקדמיטציה בין המוסדות.
- **סוגיית ה-matching** - החיוב למציג מתקציבי המוסדות (ולמעשה מתקציבי הפקולטות) בשילוב חולשתן היחסית של הפקולטות מדעי הרוח בגיוס משאבים, הקשה על קידום והוצאת תכניות מן הכוח אל הפועל.

כעת ברצוננו למנף תהליך זה לקידום שינוי מערכתי בר-קיימא אשר יוכל בטווח הארוך להשפיע על התחום כולו - יעלה את איכות הסטודנטים ואת מספרם, יקדם את המחקר וההוראה ובמקביל יגרום לשינויים חיוביים במעגלי השפעה נוספים במערכת המוסדית. על מנת לקדם אימפקט מערכתי גדול יותר מומלץ כעת למסד חלק מהפעילויות ולתמרץ שינויים מבניים או שינויים אשר יוכלו לייצר מעגלי השפעה רחבים יותר מהפעילות עצמה.

עקרונות מנחים אשר עומדים בבסיס ההמלצות:

- לאור החסמים שעלו המפעילות הקיימת גובשו עקרונות מנחים להמשך הפעילות החומש הבא
- צורך **בגיוון מקורות תמיכה, ושילוב גופים נוספים** לקידום מדעי הרוח – כלי המחקר הכלליים הקיימים לתמיכה במחקר ברמה המוסדית והמערכתית אינם תומכים בצורה מיטבית במדעי הרוח, נקודה זו באה לידי ביטוי בעיקר בהיעדר מימון מספיק לדוקטורנטים במדעי הרוח, להקמת תשתיות במדעי הרוח, ולעידוד מגמות חדשות במחקר. על ההמלצות לקראת החומש הבא לקדם גיוון של מקורות התמיכה, ייעוד מסלולי תמיכה למדעי הרוח, שילוב של בעלי אינטרס נוספים לקידום מדעי הרוח.
- חלק מקידום מדעי הרוח תלוי **בקידום שינוי תפיסתי ברמת הנהלת המוסדות, הפקולטות והחוקרים** (כל אחד בדגשים הרלוונטיים לו) לגבי אופי וצורת העבודה בתחום (מחקר והוראה)
- הנעת שינוי משמעותי בטווח הארוך דורשת התייחסות כוללת לתחום, והבנת התלות הקיימת בין המערכת האקדמית ובין **גורמים מחוץ לאקדמיה** כמו מערכת החינוך, שוק התעסוקה ומוסדות הציבור (תפיסה זו מקובלת בכל המדינות המתקדמות בעולם). יש לקדם את מדעי הרוח גם בתחומים אלה במקביל.

- הצלחת התהליך בטווח הארוך תלויה בתיווך והתאמה בין רמות הניהול וההובלה השונות של מדעי הרוח- דיקנים, הנהלות המוסד. זאת בעזרת מעורבות אקטיבית של מל"ג/ות"ת- סיוע בפתרון חסמים, עדכון שוטף והעברת מידע למערכת האקדמית ולגורמי חוץ, וכד'.

המלצות לחומש הבא:

ההמלצות לחומש הבא ממוקדות בכמה תחומים עיקריים, אשר להערכתנו קידום ותמרוץ פעילות חדשה במסגרתם יוכלו להניע שינוי מערכתי בטווח הבינוני והארוך בתחום מדעי הרוח:

1. המלצות בתוך האקדמיה:

- א. שיפור תמיכה במחקר
  - ב. העלאת מספר הסטודנטים לתארים ראשון ושני ואיכות הסטודנטים
2. ממשקים חיצוניים לאקדמיה:

- א. מערכת החינוך
- ב. מוסדות תרבות ומעורבות ציבורית
- ג. תעסוקה

פירוט ההמלצות שלהלן מתייחס הן להמשך פעילות קיימת והן לסוגי פעילות חדשים שיונתנו ע"י מלג/ות"ת. חשוב להקדים ולומר שמרבית ההמלצות מתבססות על פעילות קודמת ותכניות קיימות ופיתוחן לכיוונים בהם יוכלו להשפיע על מעגלים גדולים יותר. ביישום ההמלצות יש לשים לב להתייחסות מתאימה למנגנונים דינאמיים ליישום ולמעקב אחר פעילויות אלה ולמבנה הוועדה שתוביל ותלווה את התהליך, הוספנו מספר המלצות המכוונות לאופן המשך פעילותה של הוועדה העליונה של מל"ג/ות"ת לקידום מדעי הרוח.

1. המלצות בתוך האקדמיה:

1א. שיפור התמיכה במחקר

(i) "מוקדי מחקר" בתחום מדעי הרוח

אחד הגורמים אשר אותרו כצורך חיוני לחזוק וקידום מדעי הרוח הוא קידום שיתופי פעולה אינטרדיסציפלינריים ושיתופי פעולה בין-מוסדיים במחקר. מענקי מחקר משותפים בנושאים רחבים יאפשרו קידום מטרות אלה, יפתחו שטחי מחקר חדשים, יעודדו יזמות מחקרית, וייצרו מוקדים של מחקר איכותי ומוביל. בנוסף לאלה, מוקדי המחקר יוכלו לתמוך בצורה טובה יותר בדוקטורנטים ובפוסט דוקטורנטים במדעי הרוח – הן במלגות והן בסביבת לימודים ומחקר תומכת.² תכנית מוקדי המחקר בקרן הלאומית למדעים מחלקת מענקים שניתנים לקבוצת חוקרים ממספר מוסדות. הצעת המחקר נשפוט בהתאם למצוינות מחקרית ולערך המוסף של הסינרגיה בין החוקרים. התכנית אינה תכנית ייעודית בקרן,

² בדומה להערכת האימפקט החיובי של מרכזי המצוינות במדעי הרוח על הסביבה האקדמית

אלא חלק מתכניות הליבה ולכן מנוהלת באופן עצמאי על ידי הקרן ועל ידי הרכזים/ות והמנהלים/ות הרלוונטיים/יות של כל תחום. גובה המענקים עומד על ממוצע של כ- 1.6 מיליוני ₪ לשנה למשך ארבע שנים (משתנה בהתאם לבקשה ובהתאם לאישור הקרן לשנים הרלוונטיות), עם אפשרות להארכה על בסיס תחרותי לארבע שנים נוספות. מענקי התכנית מממנים רכישת ציוד למחקר וציוד אזיל, עוזרי מחקר, וכינוס או אירוח של חוקרים מחו"ל (לא קיים במסלול הרגיל של הקרן). במדעי הרוח עלות כל מענק מוערכת בסביבות 3 מיליוני ₪ לכל התקופה (רכישות ציוד למחקר בעלויות נמוכות).

המלצה - היות שבפועל מוגשות וזוכות מעט הצעות בתחומי מדעי הרוח לתכנית מוקדי מחקר (לפי נתוני הקרן הלאומית למדע הבקשות האחרונות שזכו היו בשנת 2009), **הקצאה ייעודית שנתית למימון מענקי מוקדי מחקר במדעי הרוח** תבטיח זכויות בתחום ותאפשר ספציפיקציה בהתאמת התכנית למדעי הרוח. בהתאם להערכה ראשונית מומלץ לתקצב עד 7 מוקדי מחקר לאורך החומש.

(ii) תכניות מובנות לדוקטורנטים מצטיינים

הנושאים המרכזיים שעלו בבחינות קודמות של הכשרת הדוקטורנטים בארץ הם חוסר במסה קריטית פר תחום הן של סגל והן של סטודנטים בכל מוסד, מחסור במקורות לתמיכה בסטודנטים מצטיינים (מלגות), וכן צורך בשיתופי פעולה בין-מוסדיים, ובפיתוח מתכונת של תכניות מובנות לדוקטורט וצורך בהפיכת התכניות ליותר בין לאומיות. סוגיות אלה תקפות לכלל התחומים אך אותרו ביתר שאת בתחומי מדעי הרוח בעיקר בשל מתכונת יחידנית להנחיית דוקטורנטים והעדר מסגרות של קהילה מחקרית תוססת (במדעים הניסיוניים בנויות מסביב למעבדה).

לאור הבנה זו גובש מסלול התמיכה בתכניות מובנות לדוקטורט בקרן למדעי הרוח. המסלול תומך ביצירת תכניות מובנות, בעלות אופקים רחבים, אשר ייצרו קהילות של תלמידי מחקר בתחומים נשקים. תכניות אלו עשויות להיות גם בעלות אופי בין-אוניברסיטאי. מסגרות אלו מצומצמות וייעדו לתלמידים מצטיינים, בשילוב עם מלגות אשר יאפשרו להם להקדיש את מירב זמנם ללימודים ולסיים דוקטורט איכותי בזמן המיועד לכך.

במהלך החומש הנוכחי אושרו ותוקצבו 3 תכניות באמצעות הקרן למדעי הרוח, (השנה עומדות לבחינה שתי תכניות נוספות). התכניות עוברות תהליך שיפוט במהלכו הן נבחנו עפ"י שלושה קריטריונים עיקריים – מסה קריטית של חוקרים מצטיינים, פוטנציאל ליצירת קהילה מחקרית בינלאומית ותחום הלימודים הנבחר. היקף המימון לתכנית הינו עד 6.5 מיליוני ₪ לתקופה של חמש שנים. חשוב לציין, כי עיקר תקציב התכנית מופנה למלגות לסטודנטים (בממוצע כ- 10 במחזור).

החסם המשמעותי להגשת תכניות נוספות הוא הקיימות שלהן - הפקולטות/מוסדות עומדים בפני קשיים לגייס את חלקם בתקצוב התכנית, וכן היעדר מנגנון קבוע בהיקף ראוי למימון מחזוריים נוספים בתכנית מונע יכולת תכנון לטווח ארוך.

המלצה - במהלך החומש מומלץ **לאשר כחמש תכניות בנוסף לקיימות**. בנוסף לכך, יש להגדיל את מספר המלגות הניתנות במסגרת תכנית המלגות ע"ש רוטנשטרייך ולהפנותן בעיקר לדוקטורנטים בתכניות המובנות. כמו כן מוצע, כי יתרות חלק ות"ת בתקציב הקיים של הקרן לעידוד מדעי הרוח ישוריינו גם לטובת **המשך קיימות התכניות הפועלות כיום וביסוס פעילותן**, בהתאם להחלטות הוועדה המדעית.

(iii) עדכון מודל התקצוב בגין פרסומים

בעיית המדידה וההערכה של תפוקות המחקר והפעילות המדעית של חוקרים בתחומי מדעי הרוח מעסיקה חוקרים וארגונים לאומיים רבים ברחבי העולם. בעוד פרסום מאמרים וספירת ציטוטים מהווים שיטה טובה, באופן יחסי, למדידת תפוקות המחקר במדעי הטבע, הטכנולוגיה וההנדסה, וגם ברוב מדעי החברה, למדעי הרוח מאפיינים ייחודיים ההופכים את צורת המדידה הנ"ל למסובכת ובעייתית יותר. קשיים אלה של מדידה והערכה נובעים מהאפיונים הייחודיים של מדעי הרוח על רוב מרכיביהם לעומת מדעים אחרים, הבאים לידי ביטוי במספר מישורים, וביניהם:

א. אפיקי פרסום שונים – במדעי הרוח מרבים לפרסם תוצאות של מחקר בספרים ובפרקים של ספרים, שאינם מכוסים די הצורך במאגרי המידע הבינלאומיים הקיימים לפרסומים מדעיים (אלו מתרכזים בעיקר במאמרים בכתבי עת בינלאומיים).

ב. פיצול מדעי הרוח למספר רב של תחומי התמחות צרים, כאשר בחלק מהתחומים מספר קטן יחסית של חוקרים (תחומי נישא).

ג. נטייה להתרכז בתחומים בעלי חשיבות מקומית או אזורית, לעומת הבינלאומיות של הנושאים הנחקרים במדעי הטבע, אשר בגללה חלק ניכר מהפרסומים בתחומים אלה אינו מכוסה במאגרי מידע בינלאומיים דוגמת אלה של Thomson Reuters ו-Scopus.

ד. הנטייה להתרכז בתחומים בעלי חשיבות מקומית או אזורית מובילה לנטייה לפרסם בשפה המקומית, ופחות באנגלית - עובדה הגוררת, שוב, תופעה של כיסוי מועט ע"י מאגרי מידע בינלאומיים.

כיום רכיב הפרסומים המדעיים במודל התקצוב של ות"ת לאוניברסיטאות משפה את אוניברסיטאות המחקר בגין פרסום מאמרים מדעיים. כדי לתת מענה לבעיית הכיסוי ואי הכללת ספרים במאגרי המידע המשמשים את המודל, מתוקצב כל

תחום בהתאם לשיעור חברי הסגל האקדמי הבכיר המשתייכים אליו מתוך כלל חברי הסגל האקדמי הבכיר באוניברסיטאות. בכך, מוקצה לכל תחום מ-9 תחומי הידע הגדולים תקציב המוגדר מראש (מדעי הרוח זוכים לכ-20% מתקציב רכיב הפרסומים), והתחרות על תקציב זה, בין המוסדות, מתבצעת בתוך כל תחום בפני עצמו.

המלצה -במהלך חודש מרץ 2016 הוקם צוות משותף של ור"ה וות"ת לבחינת האפשרות להקמת מערכת כלל-אוניברסיטאית בשיתוף וות"ת, לצורך איסוף וניטור נתוני הפרסומים המדעיים של האוניברסיטאות (ושל חברי סגל ישראלים מיתר המוסדות להשכלה גבוהה בישראל), אשר תשמש, בין היתר, את וות"ת בתקצוב רכיב הפרסומים במודל התקצוב. הצוות יבחן את החלופות השונות להטמעת מערכת שכזו, אשר תאפשר את **הרחבת הכיסוי של פרסומים מדעיים גם לספרים ולפרקים בספרים**, ובכך תיתן מענה לאחת הבעיות העיקריות של מדידת תפוקות המחקר בתחום מדעי הרוח. בחינת החלופות צפויה להימשך מספר חודשים, ומסקנות הצוות יוגשו ליו"ר וות"ת וליו"ר ור"ה. הטמעה מלאה של מערכת לניטור פרסומים מדעיים צפויה לארוך עד כשנתיים.

(iv) הקמת תשתיות מחקר בתחום מדעי הרוח

תחום מדעי הרוח סובל מהיעדר כלים טכנולוגיים מתאימים לשימור ופיתוח המחקר בתחומו, ומרמה נמוכה של אוריינות דיגיטלית של חוקרים בתחומו. הקמת תשתיות מחקר מתקדמות תיצור מנועים פנימיים לקידום סוגיות אלה. הוועדה המייעצת לתשתיות מחקר מרכזיות לאקדמיה ("וועדת הורן") המליצה על הקמת תשתית למדעי הרוח הדיגיטליים (בעדיפות ראשונה) והקמת קורפוס לאומי. להערכת תת הוועדה לתחום מדעי הרוח, הקמתם תעניק דחיפה לתחום מדעי הרוח הדיגיטליים, אולם לא פחות חשוב תעודד שימוש בכלים דיגיטליים במגוון תחומי המחקר.

המלצת הוועדה לתשתיות להקמת המרכז למדעי הרוח הדיגיטליים כוללת שלושה מוקדים: מעבדת פיתוח, מפעל שימור נתונים, ואגף הדרכה. המרכז יאפשר פיתוח כלי מחקר ותוכנות חדשות ויצירת שיתופי פעולה עם מחקר בתחום המחשוב. מרכז כזה יתמוך בפרויקטים בתכנון בפקולטות למדעי הרוח, ישמש כתובת להנחיה, לשיתוף בכלים דיגיטליים מוכרים, להכשרת כוח אדם מומחה בתחום ויהווה מוקד לניסוי ופיתוח כלים חדשים. הקמת קורפוס לאומי ישמש בסיס למחקר ואנליזות בתחומים רחבים, סטנדרט אחיד לשימור החומר הכתוב יאפשר הפעלת כלים דיגיטליים מתקדמים יותר על גבי החומר שיתקבל. מומלץ כי במקביל להקמת המרכז תוקם תכנית/קרן נפרדת לתמיכה במחקר במדעי הרוח הדיגיטליים. ההמלצה להפריד תמיכה זו מהמענקים הכלליים של הקרן הלאומית למדעים מגיעה מהסיבות הבאות: מחקר זה מאופיין בעלויות גבוהות בצורה

משמעותית משאר סוגי המחקר במדעי הרוח ויטה את מספר ותחומי הזכויות בצורה משמעותית; לתחום יש פוטנציאל גבוה לשת"פ עם גורמים בינלאומיים, וכן נדרש איתור מומחים בתחום זה לשיפוט הצעות. תמיכה זו חיונית להצלחת קידום התחום.

המלצת הקמת הקורפוס הלאומי העברי מתמקדת בהצעה ליצירת תמריץ שיקדם האחדת כלל הפעילות המבוזרת שנעשית כעת בתחום על ידי גופים שונים תכנית ההקמה בפועל תתגבש לאור המלצות הצוות המקצועי.

המלצה - בהתאם לתכנית הכללית של ות"ת לקדם הקמה של תשתיות מחקר מרכזיות ממפת הדרכים במהלך החומש הקרוב ובהתאם לתקציב שיועד להקמת תשתיות מחקר במסגרת עדכון תקציב תשע"ג, הוחלט לקדם את ההמלצה להקמת **מרכז למדעי הרוח הדיגיטליים** לשלב יישום. התשתית נמצאת כעת בבחינה ואפיון באגף התקצוב, לאור המלצות הצוות המקצועי תהליך היישום יתקדם.

1. איכות ומספר סטודנטים

(i) תכניות בין פקולטות/מוסדות

מספרי הסטודנטים לתואר ראשון ושני במדעי הרוח באוניברסיטאות נמצאים במגמת ירידה מתמדת בעשורים האחרונים בישראל (ובעולם). שיעור הסטודנטים לתואר ראשון עומד היום על כ- 11% מכלל הסטודנטים³; שיעור הסטודנטים במכללות (על אף שמספרם נמוך), נמצא בעליה מתמדת ועומד כיום על כ-25% מכלל הסטודנטים במדעי הרוח. שיעורי הסטודנטים לתואר שני נמצאים גם הם בירידה אך מתונה יותר. נוסף לצמצום מספר הסטודנטים, בהשוואה לתחומים אחרים ממוצע הבגרות והפסיכומטרי למדעי הרוח נמוך יחסית. כמו כן, הזמן הממוצע לסיום לימודי תואר ראשון במדעי הרוח הוא הארוך ביותר בצורה משמעותית לעומת שאר התחומים - רק 30% מהסטודנטים מסיימים בזמן תקני.

הירידה במספרי ואיכות הסטודנטים משפיעה על מספר היבטים בסיסיים במיצוב תחום הלימודים והמחקר, לרבות ירידה ברמת התקצוב של המוסדות דרך מודל ההוראה, אשר משפיעה בצורה עקיפה לטווח ארוך על היקף התחומים הנחקרים ונלמדים בכל מוסד (ובכל המערכת) ועל מספר ותחומי חברי הסגל האקדמי, וכן על מעמד אקדמי נמוך ומעמד פנים מוסדי נמוך (הפקולטה אינה מקבלת תקציבים מספקים לפיתוחה בחלוקה הפנים מוסדית).

עליה במספרי הסטודנטים חשובה להשגת יציבות וגמישות תקציבית לפקולטות למדעי הרוח, תוך שמירה וחיזוק של ההיבטים הבאים: הקפדה על איכות הסטודנטים וגידול במספר הסטודנטים, אשר צפוי להתבטא גם בהגדלת התקציב המוסדי לפקולטה (לעומת פעילות 'קורסי העשרה' אשר מגדילה את החשיפה בתכני המדעי הרוח אולם אינה מחזקת או מפתחת דיה את הפקולטה). קידום תכניות בין

³ מתוך דוח מצב מדעי הרוח בישראל 2016, עמוד 52.

פקולטתיות תעלה את רמת הבין-תחומיות, תרחיב אופקים, תעלה את רמת המוטיבציה וכן את מספרי התלמידים.

במהלך החומש הקודם תמכה הקרן בפיתוח תכניות בין פקולטות, תארים משולבים תכניות ייעודיות ותכניות בין מוסדיות. מומנו 4 תכניות מסוג זה במסגרת הקרן, היקף המימון הנוכחי לתכנית במסגרת הקרן הינו עד 2 מיליוני ₪ לתקופה של שלוש שנים. לקראת החומש הבא הכוונה היא להתמקד בתכניות בתחומים מרכזיים אשר יימשכו בפוטנציאל קהל סטודנטים גדול⁴. השילוב בין הפקולטות ישרת מספר מטרות: קידום סטודנטים בעלי אופקים רחבים, סטודנטים בעלי מוטיבציה גדולה יותר ללימודי מדעי הרוח, פתיחת אופק תעסוקתי (לסטודנטים יהיה תואר נוסף "מעשי") וכן בשל התעריף הגבוה יחסית של מדעי הרוח יגדיל את הכנסות המוסד ממרכיב ההוראה.

המלצה - הקרן למדעי הרוח תמשיך בתמיכתה **בתכניות לימודים בין פקולטות, תארים משולבים וכד'.** בכפוף לאישור מ"ג / ות"ת היקף הפעילות יורחב, כך שכל אוניברסיטה תוכל לפתוח במוצע כ-2 תכניות מסוג זה (בהתאם להערכה כי בכל תכנית יהיו כ-40 סטודנטים). מכללות אשר יראו תכניות לימודים איכותיות ויכלו להשתלב בפעילות. כמו כן מוצע, כי יתרות חלק ות"ת בתקציב הקיים של הקרן לעידוד מדעי הרוח ישוריינו גם לטובת המשך קיימות התכניות הפועלות כיום וביסוס פעילותן, בהתאם להחלטות הוועדה המדעית.

(ii) בחינת שת"פ עם המכללות האקדמיות להכשרת מורים

בסוף שנת 2011 נחתם מזכר הבנות בין משרד החינוך לות"ת בנוגע למעבר הדרגתי של מכללות אקדמיות לחינוך לאחריות תכנונית ותקציבית של ות"ת. הסכם זה נחתם בין היתר לאור קשיי ההתנהלות של המכללות תחת משרד החינוך ולאור המלצותיהן של מספר ועדות שהוקמו לבחון את איכות מכללות אלה והכשרת המורים בישראל⁵. תהליך זה הינו מורכב ומיושם באופן הדרגתי. בשנה"ל תשע"ג, הועברה המכללה לחינוך אחוה לאחריות ות"ת מאחר שהתאחדה עם מכללת אחווה הכללית, ובמהלך שנה"ל תשע"ו עברו מכללות בית-ברל וסמינר הקיבוצים.

המעבר לות"ת של יתר המכללות לחינוך יתאפשר באמצעות איחודן עם מוסד אחר להשכלה גבוהה, ובפרט עם מוסד אשר יוכל לספק תשתית דיסציפלינארית לטובת שינוי מתכונת הכשרת המורה. עם זאת, נראה כי יידרש זמן להבשלת האיחודים בפועל. שיתופי פעולה בין מכללות לחינוך למוסדות להשכלה גבוהה המלמדים מדעי הרוח, יכולים להביא לסינרגיה כפולה שתעבה את שורות הלומדים בתחומי מדעי הרוח למוסד המלמד מחד, והקניית ידע דיסציפלינארי איכותי לסטודנטים במכללה לחינוך ללא צורך בהשקעה מאסיבית מאידך⁶. ות"ת/מ"ג רואות בחיוב את היכולת של עבודה

⁴ בכפוף לאישור מ"ג לתארים חדשים.

⁵ מתוך דוח מצב מדעי הרוח בישראל 2016, עמוד 52

⁵ ועדות בן-פרץ (2001), אריאב-כץ (2004), תומר (2004), דברת (2005), אריאב (2006).

⁶ במכללות האקדמיות לחינוך לומדים כ-24,500 סטודנטים לתואר ראשון ועוד כ-6,000 סטודנטים לתואר שני. ההערכה היא כי בין 25%-20% מהלומדים לתואר ראשון הינם בתחומי מדעי הרוח.

משותפת בין המכללות למורים והמחלקות למדעי הרוח, ומבקשת לעודד אותה, בהתאם לתהליך מעבר המכללות ואיחודים שיתקיימו בפועל.

המלצה - הוועדה תבחן עידוד אפשרויות הסינרגיה מכללות אקדמיות לחינוך למוסדות אחרים להשכלה גבוהה בתחומי מדעי הרוח. המלצה זו התקבלה בברכה גם ע"י משרד החינוך.

(iii) לימודי שפות

ידיעת שפות היא נדבך חיוני הן בהוראה והן למחקר במדעי הרוח. חלק ניכר מן המחקר בתחומים רבים במדעי הרוח מושתת על קריאה וניתוח של טקסטים בשפות המקור. ידיעת שפות אלו מאפשרת ללומד ולחוקר גישה בלתי אמצעית למקורות שעליהם הם נסמכים והכרה מעמיקה של תרבויות והבנתן לעומקן. בשל מיעוט תלמידים בחלק מהשפות (כגון תורכית, פרסית, סנסקריט) האוניברסיטאות מתקשות לתמוך בהוראה זו. דוחות הערכה בינלאומיות התייחסו לנושא זה והציעו פתרון ברמה לאומית המסתמך על שתוף פעולה בין-מוסדי. הנושא הוגדר כאחד מהנושאים בהם תתמקד הוועדה הקבועה. בעבר הוגשו הצעות לשיתוף פעולה בנושא, אך אלו לא היו מתוכננות היטב ונדחו. הוועדה תמשיך ללמוד את הסוגיה ותציע פתרון מתאים.

2. ממשקים חיצוניים לאקדמיה

חלק מהגורמים לירידת מעמדם הציבורי של מדעי הרוח הם אופק תעסוקתי עמום, וחשיפה מועטה למדעי הרוח במערכת החינוך הפורמלית. מאחר שלמדעי הרוח חשיבות לחברה הישראלית (היכולות הנרכשות במהלך הלימודים במסגרת שוק העבודה, השיח הציבורי וכדו'), הקיטון במספרי הסטודנטים משתקף גם בחברה עצמה וכך נוצר מעגל של שחיקה במעמד האקדמי והציבורי של מדעי הרוח.

2א. מערכת החינוך

המאגר הראשוני של הסטודנטים נוצר למעשה במסגרת מערכת החינוך הפורמלית. איכותם ומספרם של הסטודנטים מושפעים במידה רבה ממידת חשיפתם לתכני מדעי הרוח במהלך לימודיהם בתיכון, להיקף שעות ההוראה ולאיכות ההוראה בבתי הספר. בעשור האחרון חלה ירידה במס' שעות ההוראה בתיכונים בתחומי ההיסטוריה, הספרות והתרבות לעומת תחומים אחרים, ושיעור התלמידים שניגשים לבגרויות מורחבות נמצא בירידה⁷. אין ספק כי פיתוחם וקידומם של מדעי הרוח תלויים במידה מסוימת בפיתוחם של תחומי ליבה במדעי הרוח בבתי הספר התיכונים. מכך עולה **צורך בחיזוק הקשר בין המוסדות להשכלה גבוהה והתיכונים** בנושאי מדעי הרוח.

---

⁷ דוח מצב מדעי הרוח בישראל 2016

• (i) פיתוח תכנים ותמיכה בסגל הוראה במדעי הרוח

יש צורך בהנעת מהלך רחב אשר יוכל להעלות את מספרם ואיכותם של הסטודנטים בצורה משמעותית ויהווה מענה מערכתי לטווח ארוך. מטרת ההצעות הבאות לשפר איכות את לימודי מדעי הרוח במסגרת בית הספר כך שהחשיפה לתכנים אלה בשלבים מוקדמים תעודד תלמידים/סטודנטים טובים להמשיך בלימודים אלה במסגרת אקדמית. בהתאם מוצע שהוועדה תבחן את קידום הפעילויות הבאה:

- קידום הוראת תחומי מדעי הרוח- הכשרת מורים (בשיתוף עם המכללות להוראה)
- יצירת הכשרות מורים/ות מוכרות לגמול השתלמות,
- תמיכה בפיתוח תכניות לימוד
- תואר שני בהוראת מדעי הרוח בדומה לתואר שני בהוראת המדעים המוכרת
- תיאום מנהלי מול משרד החינוך בתכניות הקיימות לתמיכה במורים (למשל מלגות עידוד מקצועות שונים וכד')

על מנת לקדם פעילויות אלה בצורה מערכתית יש צורך **ליצור קשרי עבודה בין משרד החינוך, מוסדות שונים להשכלה גבוהה וות"ת**. מוצע כי הוועדה תגבש את מתכונת העבודה המיטבית לקידום הנושא ולתיווך בין הגורמים הרלוונטיים.

• (ii) פיתוח קשר ישיר והרחבת החשיפה של תלמידים למדעי הרוח באקדמיה

ממשק ישיר עם מערכת החינוך - ישנן מגוון יוזמות חשובות לקידום מדעי הרוח אל מול מערכת החינוך. יוזמות אלה מובלות על ידי גורמים שונים: המוסדות להשכלה גבוהה, האוניברסיטאות והמכללות, עמותות, בתי ספר, רשויות מקומיות, וחברי סגל או מורים יחידים. מרבית היוזמות הן יוזמות מקומיות ממוקדות גאוגרפית או מוסדית, אך חלקן מהוות מודלים חשובים ומשמעותיים לאופני יצירת תכניות לימודים, השתלמויות, תכני לימודים ולקידום קשרים עם מוסדות חינוך וקירוב תלמידים לתחומי מדעי הרוח. רציונל מנחה: עידוד שיתוף פעולה בין היוזמות הקיימות (על הוועדה לעודד את היוזמות הקיימות ולפתח אותן ולא להחליפן), ותמיכה בעבודה מערכתית אל מול הגורמים הרלוונטיים- משרד החינוך, קרנות, עמותות וכד' שתאפשר שיפור הפעילות המלצות:

- תמיכה במוסדות לפיתוח תכניות חשיפה למדעי רווח בבתי ספר - יצירת פלטפורמה משותפת ארצית לקישור בין היוזמות הקיימות, במקומות בהן אין יוזמות קיימות- תמיכה ועידוד של המוסדות לגיבוש פלטפורמות חדשות או הרחבת יוזמות קיימות.
- עבודות גמר במדעי הרוח – המלצות קודמות מתייחסות לקידום הנושא על ידי הגדלת התשלום הניתן למנחה, תיאום דרישות לעבודות גמר עם דרישות אוניברסיטאיות לעבודות מחקר; ובחינת האפשרות למתן נ"זים אוניברסיטאיים לעבודות גמר מצטיינות.

- תכנית מורים חוקרים-התכנית תאפשר למורים להעמיק בתחומי ההוראה שלהם ובהתאם- להעשיר את תכני ההוראה המועברים לתלמידים, בעיקר בהיסטוריה, פילוסופיה ספרות, שפות, תרבויות העולם, תולדות האומנות ומדע המדינה. התכנית מעודדות את המורים ללמוד טקסטים, לבקר באוספים, בספריות ובמוזיאונים, להחליף רעיונות על דרכי הוראה, לשתף תובנות וחומרים עם קולגות ומורים והכל בהדרכת מלווים מהמוסדות להשכלה גבוהה.

יש לייחד לפעילויות אלה תקציב נוסף שיאוגם עם שותפים נוספים (משרדי ממשלה, קרנות ועמותות נוספות פעילות בתחומים אלה). תכניות אלה מחייבות שיתוף פעולה עם גופים נוספים- הן מבחינת מנדט העבודה של כל גורם (משרד החינוך) והן מבחינת התקציב.

ב2. מוסדות תרבות ומעורבות ציבורית

העלאת הפרופיל האקדמי של מדעי הרוח כרוך הן במערכת החינוך והן בסטטוס הציבורי שלהם- בתפיסות לגבי מידת הרלוונטיות של העיסוק במדעי הרוח לחיים הציבוריים, לתרבות, לעולם התעסוקה. מתוך תפיסה הוליסטית זו והן מתוך תפיסת החשיבות בהנגשת תוצרי המחקר לקהילה ובשיתופי פעולה בין מוסדות תרבות לבין האקדמיה, ישנה חשיבות לקידום המעורבות האקדמית במוסדות תרבות ובעשייה ציבורית. מומלץ כי ועדת ההיגוי תפעל לחיזוק הקשר עם גופים קיימים הפועלים במסגרת משרד התרבות וגורמים נוספים. הפעילות יכולה לכלול:

- (i) מחקר יישומי- תקצוב פרויקטים בעלי חשיבות אקדמית וחשיבות ציבורית, תמיכה בקשר בין מוסדות תרבות, מגזר שלישי, עמותות וקרנות שונות לאקדמיה.
- (ii) בחינת קידום "שיתוף ידע" בין האקדמיה ומוסדות רלוונטיים בתחומי מדעי הרוח
- (iii) יצירת הזדמנויות לרכישת ניסיון מעשי עבור סטודנטים למדעי הרוח בתוך מוסדות תרבות ומגזר שלישי רלוונטיים.

יש לייחד לפעילויות אלה תקציב שיאוגם עם שותפים נוספים (משרדי ממשלה, קרנות ועמותות נוספות פעילות בתחומים אלה). מתוך הרציונל לפיו גיוון מקורות התמיכה וגיוון הפעילות (כמו תמיכה במחקר יישומי וב"שיתוף ידע") חשוב ליצור קואליציות או שיתופי פעולה לקידום.

ג2. הכוונה תעסוקתית

חלק מהסטטוס הנמוך של לימודי מדעי הרוח והירידה במספרי הסטודנטים קשורים לפוטנציאל התעסוקה של בוגרי תחומים אלה. בוגרי תחומים אלה אינם רוכשים מקצוע, ולרוב אינם מועסקים בתחומי הלימודים האקדמיים שלהם. עם זאת- הלימודים האקדמיים מקנים ארגז כלים ומיומנויות רלוונטיים למשרות מגוונות: חשיבה אנליטית, כתיבה ביקורתית, ניתוח טקסטים, חיפוש חומר, שפות, ידע על תרבויות זרות וידע מעמיק בהיסטוריה ובתרבות מקומית, טיעון והסקת מסקנות וכד'.

(i) מומלץ לקדם מכוונות תעסוקתית בקרב סטודנטים, המוסדות וכן תכניות הלימודים והפקולטות.

(ii) בנוסף לכך מומלץ לקדם עבודת מטה אל מול גורמים רלוונטיים במשק ובממשלה לטובת הרחבת אפשרויות התעסוקה של בוגרי מדעי הרוח.

עבודת ועדת ההיגוי העליונה של מל"ג/ות"ת לקידום מדעי הרוח

על מנת להוביל מהלך מערכתי ולתאם בין הפעילויות השונות החליטו מלג וות"ת במאי 2014 על הקמת הוועדה הקבועה למדעי הרוח, מנדט הוועדה הוגדר כדלהלן:

ריכוז והפצת נתונים בנוגע למצבם של מדעי הרוח במוסדות, וליוזמות השונות במדעי הרוח. **ניתוח** הנתונים ובחינת הדרכים להתמודדות עם האתגרים העומדים בפני מדעי הרוח במוסדות להשכלה גבוהה, בעיקר על ידי עריכת מחקרים, קיום דיונים, סדנאות וימי עיון בהשתתפות דמויות מובילות בתחום קביעת מדיניות מדעי הרוח בעולם, דיקני הפקולטות למדעי הרוח ודמויות מרכזיות בהן.

גיבוש מדיניות אחידה להתמודדות עם האתגרים של מדעי הרוח והמלצה על דרכי פעולה.

תיאום בין המוסדות במציאת פתרונות לאתגרים ותיאום בין היוזמות הפועלות היום.

מעקב אחרי יישום ההמלצות.

הנושאים בהם התמקדה עבודת הוועדה (בהתאם להחלטת מל"ג/ות"ת) הם:

- חיזוק וליווי הקרן למדעי הרוח (הוועדה האקדמית של הקרן למדעי הרוח פעלה כתת-ועדה של ועדת ההיגוי העליונה)
- חיזוק וליווי הוועדה לפרסומים במדעי הרוח.
- בחינת צרכים בנוגע לתשתיות מחקריות במדעי הרוח
- בחינת נושא הדוקטורנטים במדעי הרוח על כל היבטיו.
- עבודה מול הקרן הלאומית למדע למציאת התאמות במימון מחקר במדעי הרוח
- ממשק עם מוסדות תרבות
- ממשק בין משרד החינוך וההשכלה הגבוהה.
- גיבוש המלצות לקראת תכנית התקצוב לחומש הבא
- איסוף ופרסום דו"ח שנתי על מצבם של מדעי הרוח בארץ עם נתונים על תכניות לימוד, פריסה תחומית, ריכוז הגורמים העוסקים בקידום מדעי הרוח וכו'.
- הוועדה תקיים כנס שנתי שיתמקד בכל שנה בנושא שנמצא על סדר יומם של החוקרים במדעי הרוח.

קווי יסוד מומלצים להמשך פעילות הוועדה:

מנדט הוועדה וכן מרבית הנושאים אותם על הוועדה לקדם נותרו רלוונטיים גם במסגרת חומש הבא, יש לבחון מחדש את הרכב הוועדה כך שכל הגורמים הרלוונטיים ייקחו חלק בהרכב זה. המלצות הצוות המקצועי להמשך פעילות הוועדה הן:

- **מינוי תת ועדה לנושאים אקדמיים** - בנוסף מוצע כי תחת הוועדה הקבועה למדעי הרוח אשר תהיה אמונה על המנדט המתואר לעיל תעבוד **תת ועדה לנושאים אקדמיים** אשר תתמקד בקידום ויישום המלצות קיימות, שיפוטן וליווי והובלת התהליכים אל מול המוסדות להשכלה גבוהה. ועדה זו תוביל את כל הפעילות האקדמית במהותה בתחומי המחקר וההוראה. עיקר פעילות הקרן לעידוד מדעי הרוח הנוכחית תוטמע בתוך פעילות תת הוועדה האקדמית.
- **קידום פעילות עם ממשקים לאקדמיה** - הוועדה הקבועה למדעי הרוח תבחן את ההמלצות לגבי הממשקים עם מערכת החינוך ומוסדות ציבור ותחליט לגבי אופן קידום המיטבי (פרום משותף, פעילות מטה שוטפת, תקצוב הפעילות באמצעות המוסדות להשכלה גבוהה). גורמים פילנתרופים
- **הובלת וליווי התהליך על ידי מל"ג/ות"ת** - על מנת לגייס את הנהלת המוסדות לתהליך יש צורך בתיווך ובמעורבות הנהלת מל"ג ות"ת, בנוסף יש לשים דגש במל"ג/ות"ת על לליווי ותפעול ההמלצות, וכן על ליווי התהליך אל מול המוסדות- בהיבטים של העברת מידע, ליווי ותיווך בין גורמים שונים במוסד. לשם כך יש צורך בתשומות גבוהות של ריכוז של פעילות הוועדה וכן לערב את בעלי תפקידים הרלוונטיים ברמת ההנהלה המוסדית.

מצ"ב:

1. נספח א': מדעי הרוח בראי הדוחות להערכת איכות.
2. נספח ב': הקרן לקידום מדעי הרוח – רקע.
3. נספח ג': ישיבת ות"ת מיום 7.5.14 - החלטת ות"ת והצעת ההחלטה להקמת ועדת היגוי עליונה למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל של מל"ג/ות"ת.
4. נספח ד': ישיבת מל"ג מיום 13.5.14 - דיון עקרוני במדעי הרוח והצעה להקמת ועדת היגוי עליונה למדעי הרוח.

מדעי הרוח בראי הדוחות להערכת איכות

רקע כללי:

במהלך שנות פעילותו בדק האגף להערכת איכות 10 תחומים במדעי הרוח באמצעות ועדות בינלאומיות שהקיפו 49 מחלקות באוניברסיטאות: היסטוריה, היסטוריה של עם ישראל, פילוסופיה כללית, פילוסופיה יהודית, לימודי מזרח תיכון, ארכיאולוגיה, לשון עברית, ספרות עברית, בלשנות ואמנות.⁸

במסגרת הערכת האיכות בתחומים אלה עלו בעיות שונות, חלקן פרטניות הנוגעות להתנהלות המוסדות והיחידות האקדמיות, וחלקן רוחביות הנוגעות למדעי הרוח ככלל.

תיאור הבעיות:

נוקי הקיצוצים התקציביים הדרמטיים שחלו בשנים 2000-2007 ניכרו באופן משמעותי בכל תחומי הידע באקדמיה, ובפרט במדעי הרוח. ההשפעה על איכות התכניות בהיבטי מחקר (כולל הכשרת סטודנטים בתארים המתקדמים) וקוריקולום הייתה קשה ביותר, כאשר לכך נוספו המגמות הכלל-עולמיות של ירידה בביקוש למדעי הרוח.

הדבר בא לידי ביטוי בנושאים שונים:

מחסור חמור בסגל בכיר ובעוזרי הוראה, כאשר פרישה/עזיבה של חברי סגל מובילה לביטול התקנים. צמצום דרמטי במספר עוזרי ההוראה והמחקר הוביל לביטול תרגולים, צמצום מטלות הכתיבה בכל רמות התואר ופגיעה במתן משובים לסטודנטים (עבודות ובחינות) ועוד.

ירידה דרמטית במספר הסטודנטים בכל רמות התואר (להוציא: פילוסופיה).

העדר תקצוב הולם לתלמידי מחקר.

צמצום משמעותי של מספר הקורסים המוצעים (חובה ובחירה).

צמצום בהוראת תחומי ידע/שפות בהעדר סטודנטים וסגל.

התדרדרות תשתיות ההוראה והמחקר: ספריות, אוספי הספרים ומאגרי המידע, וכן חדרי הסגל, הכיתות, הסגל האדמיניסטרטיבי.

ב"מעגל הקסמים" שנוצר: ירידה משמעותית במספר הסטודנטים שבעקבותיה לא מוקצים תקנים חדשים למחלקות, הסגל אינו מתחדש והיצע הקורסים הולך וקטן, עלולים בקלות "להיעלם" תחומי ידע, והדבר קרה בחלק מהתחומים.

תשומת לב מיוחדת ניתנה לתחומים "עבריים"/"יהודיים" (היסטוריה של עם ישראל, פילוסופיה יהודית/מחשבת ישראל, ספרות עברית ולשון עברית), שכן באופן טבעי צריכה ישראל להובילם ולהוות את מרכז הידע האקדמי, היצירה והמחקר בהם, אולם בשל המשבר במדעי הרוח עובר כובד המשקל/המרכז לאוניברסיטאות בחו"ל, ונראה כי ישראל מאבדת את מרכזיותה בתחומים אלה.

יותר ויותר סטודנטים נוסעים ללמוד בארה"ב על מנת ללמוד ולחקור במרכזים העולמיים הגדולים והחשובים בתחומים אלה. היו ועדות שציינו במפורש בדוחות שלהם כי אם בעבר מחלקות

⁸ בתחום האמנות הוועדה סיימה את עבודתה, אולם טרם התקיים דיון והתקבלה החלטה במל"ג בנושא הדוחות.

באוניברסיטאות ותיקות בישראל היו לאבן שואבת בתחומן, כיום מעמדן התדרדר וחלקן נמצאות בסכנה של ממש.

בנוסף לנקודות אלה, אשר חזרו על עצמן באופן גורף בדוחות הוועדות להערכת איכות, ציינו הוועדות מספר נושאים נוספים הטעונים טיפול:

- העדר שיתוף פעולה:

כל הוועדות הצביעו על העדר שיתוף פעולה בשני רבדים: פנים מוסדי - בין הפקולטות והמחלקות השונות הן לטובת איגום משאבים והן למען העשרת תכניות והפיכתן לבינתחומיות כמקובל בעולם; חוץ מוסדי - בין מוסדות שונים בעיקר לטובת איגום משאבים, שכן במצב הקיים: כולם מלמדים אותו דבר ורוצים "להתמחות" באותם תחומים. בהקשר זה צוין הצורך לפתור את סוגיית ההכרה ההדדית בנקודות זכות ואת הסדרת פרוצדורות הרישום והתשלום של הסטודנטים.

הדוגמה של לימודי אפריקה המשותפים למספר אוניברסיטאות הוזכרה פעמים רבות. על אף שנהירים לכל הקשיים בהפעלת תכנית משותפת זו יש בה משום מתן מענה למצוקה שהייתה בזמנו בתחום, כאשר למעשה לא הייתה למחלקות הנ"ל "זכות קיום" בכל אוניברסיטה בנפרד בשל המחסור האקוטי בסגל בכיר ובסטודנטים.

- שפות עתיקות:

הוועדות חזרו על הצורך לאיגום משאבים ושיתופי פעולה בנושא של לימוד שפות עתיקות ואחרות. הודגש הצורך החשוב במציאות הקשה שנוצרה לשתף פעולה בין המחלקות ובין המוסדות בנושא לימוד השפות העתיקות ושפות אחרות באמצעות, למשל, הקמת מרכז ארצי ללימודי שפות אשר יהיה משותף לכל המוסדות. הובע חשש שבהיעדר שיתוף פעולה מעין זה שפות מסוימות ייעלמו מהאקדמיה בארץ.

- תיאום עם בתי הספר התיכוניים:

במספר תחומים עלתה טענה לפיה סטודנטים מגיעים ללא הכנה מתאימה מהתיכון, בין אם בשל הורדת נושאים מסוימים מתכנית הלימודים ובין אם בשל רמת לימוד שאינה מספקת. כך לדוגמא, התריעה ועדת ההערכה בלשון עברית על כך שנושא ה"ניקוד" ירד מתכנית הלימודים בביה"ס, וסטודנטים ללשון עברית נחשפים לנושא זה בפעם הראשונה במסגרת לימודיהם האקדמיים. גם הוועדה לספרות עברית הלינה על הבורות הרבה ביצירות עבריות עמה מגיעים הסטודנטים מהתיכון.

מעבר לנושאים הנקודתיים, ישנה חשיבות רבה לחשיפת התלמידים לתחומי מדעי הרוח ברמה נאותה עוד בתיכון לצורך העלאת המודעות והחשיבות לתחומי ידע אלה.

פתרונות אפשריים שהוצעו על ידי הועדות :

- הגדלת תקנים : סגל בכיר וזוטר.
- עידוד שת"פ פנים מוסדי : פתיחת תכניות משותפות בין פקולטות/מחלקות שונות בתוך המוסדות עצמם ; פתיחת קורסים בין תחומיים שיילמדו ע"י סגל ממחלקות שונות.
- עידוד שת"פ בין מוסדי : קורסים משותפים ; תכניות משותפות שיאפשרו גיוס סגל בכיר והגדלת התמיכה בסטודנטים לתארים מתקדמים (קונסורציום לתארים מתקדמים); מרכזי למידה משותפים (קונסורציום, מרכזי ארצי ללימודי שפות בהיסטוריה ומזה"ת) כך שכל מוסד יתמקד בתחום אחד בדיסציפלינה ; גמישות מסוימת במשך הזמן התקני לתואר השני.
- ספריות : החזרת התקצוב הייעודי של ות"ת ; שת"פ בין-מוסדי כולל השאלה בין ספרייתית ורכישה משותפת של מאגרי מידע ; שיתוף פעולה עם הספרייה הלאומית.
- הקמת מרכזי ארצי להוראת שפות עתיקות באוניברסיטה הפתוחה.
- קיום מפגשים עם המפמ"רים במשרד החינוך : שיתוף פעולה עם משרד החינוך כדי ליצור קישור ראוי בין הלימודים בבתי"ס התיכוניים לבין אלה המתקיימים באקדמיה.

הנדון: הקרן לקידום מדעי הרוח - רקע

בשנת 2008 הוקמה קרן לעידוד מדעי הרוח כיוזמה משותפת של יד הנדיב וות"ת. יעדיה הוגדרו על רקע המצוקה התקציבית של אותה תקופה והחשש מפני היעלמותם של תחומי ידע משמעותיים במדעי הרוח. מטרתיה הוגדרו עבור תמיכה בחינויות ארוכת הטווח של מדעי הרוח באוניברסיטאות בישראל ותמיכה בתחומים בעלי חשיבות לאומית במדעי הרוח. הקרן פעלה ב-3 מישורים – שיתוף פעולה בין-אוניברסיטאי, חדשנות בהוראת מדעי הרוח ומלגות לסגל בכיר. תקציב הקרן עמד על 30 מיליוני ₪, בחלוקה שווה בין יד הנדיב וות"ת, אשר במסגרתה הופעלו 23 תכניות על פני ארבעה מחזורים, עפ"י ההתפלגות הבאה:

1. 7 שיתופי פעולה בין-אוניברסיטאיים.

2. 11 תכניות במסגרת חדשנות בהוראת מדעי הרוח.

3. 5 מלגות לחוקרים שבים מחו"ל.

לאור הרצון המשותף של יד הנדיב וות"ת בהמשך הפעלת הקרן המשותפת, אישרה וות"ת ביום 21.11.2012, הפעלת מתווה רב שנתי חדש לקרן בסך של 60 מיליוני ₪ במימון משותף של וות"ת (25 מיליוני ₪), יד הנדיב (20 מיליוני ₪) והאוניברסיטאות (15 מיליוני ₪).

שלב המימון הנוכחי של התכנית מתמקד בתמיכה בפעילות אקדמית, אשר תוכל להניע תהליכים בעלי פוטנציאל לקיימות ארוכת טווח במסגרת המימון השוטף של המוסדות. מתווה זה שם את הדגש על הנושאים הבאים:

1. עידוד שיתופי הפעולה הפנים-מוסדיים והבין-מוסדיים.

2. שילוב בין מדעי הרוח לתחומי ידע אחרים.

3. הבטחת רמת המצוינות בתכניות לימוד לכל התארים.

בהתאם לנושאים האמורים לעיל, הוחלט על הפעלת שלושה מסלולי הגשה:

1. תכניות לימודים חדשות לתואר ראשון המתבססות על שילוב בין מדעי הרוח ותחומי ידע אחרים.

2. פיתוח מסגרות לימודים רחבות לתואר ראשון.

3. יצירת מסגרות לתכניות לימודים לתארים מתקדמים ברמה בינלאומית.

במסגרת המתווה החדש, חילקה הקרן עד כה מענקים בהיקף של כ-18 מיליוני ₪ ובנוסף לכך צפויה להחליט במפגשה הקרוב ביוני על חלוקת מענקים בהיקף של עד 20 מיליוני ₪. בהמשך לכך ולמסקנות הוועדה האקדמית מפעילות כלל התכניות הממומנות ע"י הקרן, בכוונת הקרן לייעד את יתרת תקציבה לטובת חיזוק התכניות הפועלות וביסוס הקיימות שלהן (יובא לדין בות"ת במסגרת תכנית החומש למדעי הרוח).

הקרן מנוהלת בידי ועדה אקדמית בינלאומית, האחראית על חלוקת מענקים על סמך תהליך שיפוט מדעי. חברי הוועדה האקדמית ממונים בידי ות"ת ויד הנדיב. תפעול התכנית מתבצע ע"י צוות מקצועי הכולל נציגות מהאגף לתקצוב בות"ת, נציגות מהאגף האקדמי במל"ג וכן נציגות של קרן יד הנדיב. להלן פירוט חברי הוועדה המכהנים בקרן :

1. פרופ' אביגדור שנאן, יו"ר (האוניברסיטה העברית בירושלים)
2. פרופ' יוחנן פרידמן (האקדמיה הישראלית למדעים)
3. פרופ' הארייט צוקרמן (Columbia University)
4. פרופ' פיטר מילר (Bard Graduate Institute)
5. פרופ' מרתה סנדוייס (Princeton University)
6. פרופ' פרדי רוקס (אוניברסיטת תל אביב)

רשם : יואב טאובמן, מרכז בכיר בתחום תקצוב אוניברסיטאות וקרנות מחקר.

נספח ג'

מתוך החלטות משיבת הוועדה לתכנון ולתקצוב מס' 10 (1010)
שהתקיימה בירושלים ביום ז' באייר תשע"ד, 7.5.2014
נוסח ההחלטות אושר בישיבת ות"ת שהתקיימה ב- 21.5.14

מינוי ועדת היגוי עליונה למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה - ועדה של מל"ג/ות"ת

תשע"ד/66 - החלטה:

ות"ת דנה בישיבתה ביום 7.5.14 בהצעה להקמת ועדת היגוי עליונה של מל"ג/ ות"ת למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל.
לאחר דיון בהצעה ובסיבות להקמת הוועדה, בתפקידי הוועדה ובאופן הפעולה המוצע החליטה ות"ת לאשר את הקמת ועדת היגוי העליונה למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל.

תפקידי הוועדה:

- **ריכוז והפצת נתונים** בנוגע למצבם של מדעי הרוח במוסדות, וליזמות השונות במדעי הרוח.
- **ניתוח** הנתונים ובחינת הדרכים להתמודדות עם האתגרים העומדים בפני מדעי הרוח במוסדות להשכלה גבוהה, בעיקר על ידי עריכת מחקרים, קיום דיונים, סדנאות וימי עיון בהשתתפות דמויות מובילות בתחום קביעת מדיניות מדעי הרוח בעולם, דיקני הפקולטות למדעי הרוח ודמויות מרכזיות בהן.
- **גיבוש מדיניות אחידה** להתמודדות עם האתגרים של מדעי הרוח והמלצה על דרכי פעולה.
- **תיאום בין המוסדות** במציאת פתרונות לאתגרים ותיאום בין היוזמות הפועלות היום.
- **מעקב** אחרי יישום ההמלצות.

הרכב הוועדה:

פרופ' מלכה רפפורט חובב, חברת ות"ת – **יו"ר הוועדה**.
ד"ר לאה בם, חברת מל"ג
פרופ' אביגדור שגן, מקרא וספרות חז"ל, האוניברסיטה העברית, (יו"ר הוועדה האקדמית, הקרן למדעי הרוח) נציג יד הנדיב
פרופ' גבי מוצקין, מנהל מכון ון ליר, פילוסופיה, ספרות גרמנית
פרופ' אורה לימור, היסטוריה, האוניברסיטה הפתוחה
פרופ' חנה נווה ספרות, לימודי מגדר, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' דני סטמן, פילוסופיה, אוניברסיטת חיפה
פרופ' שמואל פיינר, היסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן
פרופ' נעמה צבר בן יהושע, מכללת אחווה
גב' מרב אברהמי – רכזת הוועדה מטעם ות"ת/מל"ג.

ד"ר יוכי פישר - מכון וון ליר (תועסק כחוקרת בכירה בפרויקט)
ד"ר אדם קליין-אורון יועסק כחוקר.

ההצעה תובא לאישור מל"ג והקמת הוועדה מותנית באישורה.
באחת הישיבות הקרובות של ות"ת תובא הצעה לתקנון עבודת הוועדה בהתאם להחלטות ות"ת בנושא .

*****

התקיימה הצבעה

בעד - 7

אין מתנגדים ואין נמנעים
ההחלטה התקבלה פה אחד

מסמך מס' 3587

לדיון בישיבת ות"ת

בתאריך: 7.5.14

כ"ט בניסן, תשע"ד
29 באפריל, 2014

לכבוד
חברי ות"ת

שלום רב,

הנדון: הצעה להקמת ועדת היגוי עליונה למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל של מל"ג/ות"ת

הצעת החלטה

ות"ת דנה בישיבתה ביום 7.5.14 בהצעה להקמת ועדת היגוי עליונה של מל"ג/ ות"ת למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל.

לאחר דיון בהצעה ובסיבות להקמת הוועדה, בתפקידי הוועדה ובאופן הפעולה המוצע מאשרת ות"ת את הקמת ועדת ההיגוי העליונה למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל שתפקידיה כמפורט במסמך זה.

הרכבה המוצע של הוועדה כדלהלן:

פרופ' מלכה רפפורט חובב, חברת ות"ת – יו"ר הוועדה
ד"ר לאה בם, חברת מל"ג

פרופ' אביגדור שנאן, מקרא, ספרות חז"ל, האוניברסיטה העברית, יו"ר הוועדה האקדמית,
הקרון למדעי הרוח, נציג יד הנדיב

פרופ' גבי מוצקין, מנהל מכון ון ליר, פילוסופיה, ספרות גרמנית

פרופ' אורה לימור, היסטוריה, האוניברסיטה הפתוחה,

פרופ' חנה נווה ספרות, לימודי מגדר, אוניברסיטת תל אביב פרופ'

דני סטטמן, פילוסופיה, אוניברסיטת חיפה

פרופ' שמואל פיינר, היסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן

ההצעה תובא לאישור מל"ג והקמת הוועדה מותנית באישורה.

באחת הישיבות הקרובות של ות"ת תובא הצעה לתקנון עבודת הוועדה בהתאם להחלטות ות"ת בנושא ולמסמך.

רקע

הפקולטות למדעי הרוח בארץ מהוות היום מוקד למחקר איכותי (למשל, הפקולטה למדעי הרוח של האוניברסיטה העברית מדורגת במקום הגבוה ביותר מבין פקולטות המוסד במדד ה"טיימס"), אך הן ניצבות בפני אתגרים תקציביים וניהוליים המאיימים על המשך תפקודן ברמה גבוהה. מאמצע שנות השמונים של המאה הקודמת נמשכת ירידה במספר התלמידים הבוחרים במדעי הרוח כמקצוע ראשי או משני, מגמה המוכרת גם במקומות אחרים בעולם. בנוסף, הפקולטות למדעי הרוח מפוצלות למספר רב של תחומים ותת-תחומים על פי קריטריונים שונים, מהם דיסציפלינאריים, מהם תרבותיים-אזוריים, ומהם כרונולוגיים, עובדה הגורמת לניצול לא מיטבי של סגל, כפילות בין יחידות הוראה, וקיומן של יחידות ללא קיימות תקציבית ושאינן מצליחות לקיים תכניות לימודים מלאות. המצוקה התקציבית של העשור הקודם, ריבוי יחידות קטנות וירידה במספר תלמידים הרשומים בקורסים למדעי הרוח הקשו על הקצאת תקנים חדשים, והביאו לסכנה ממשית של העלמות תחומי ידע חשובים מהנוף האקדמי בארץ.

בנוסף, מדעי הרוח סובלים ממחסור במקורות לתקציבי מחקר ותשתיות, ותכניות מימון הקיימות אינן מותאמות במלואן למחקר במדעי הרוח. יש צורך בהתאמה ועדכון של אופני ההוראה והתשתיות המחקריות למציאות במאה העשרים ואחת, ובמיוחד בכל הקשור לטכנולוגיות ולמתודולוגיות חדשות. שלא כמו במדעי הטבע, הרפואה וההנדסה, אין להנהלות המוסדות די מוטיבציה כדי להפנות משאבים תקציביים ותכנוניים לפתרון בעיות אלו בעצמן. חוסר במדיניות סדורה בתחום מצד גורמים מתקצבים ומתכננים גורם לכך שהיחידות המוסדיות עסוקות בהישרדות ולא התאמה למציאות משתנה ותכנון לטווח רחוק. יש לציין שחלק מהאתגרים איתם מתמודדות הפקולטות למדעי הרוח אינן ייחודיות לישראל וישנו שיח ער בהתמודדות עם בעיות אלו בארה"ב ובאירופה.

בשנים האחרונות, וכתגובה חלקית לבעיות שתוארו לעיל, חל שיפור מסוים בהשקעות המוסדיות והמערכתיות במדעי הרוח: השקעות מצד ות"ת בהקמת שני מרכזי מצוינות במדעי הרוח, גידול יחסי במספר התקנים החדשים באוניברסיטאות והקמת קרן למדעי הרוח יחד עם שותפים פילנתרופים הן כמה דוגמאות למאמצים מערכתיים שנעשו בתחום.

ות"ת מפעילה כיום מספר יוזמות בעניין מדעי הרוח.

- היוזמה העיקרית היא **הקרן לקידום מדעי הרוח** בשיתוף עם יד הנדיב אשר שמה לעצמה מטרה במחזור הנוכחי את טיפוחה של הקיימות המבנית של תכניות לימודים חדשות ומתחדשות, וקידום שיתופי פעולה בין מוסדיים (במיוחד בלימודים מתקדמים - הרחבה בהמשך).
- הוועדה לבחינת פרסומים במדעי הרוח אשר שמה לעצמה מטרה להקים מאגר לאומי לפרסומים במדעי הרוח לצורך חישוב מדויק יותר של התפוקה המחקרית במרכיב המחקר במודל התקצוב.

- תת-ועדה של ועדת הורן לתשתיות מרכזיות באקדמיה, הבוחנת את נושא התשתיות במדעי הרוח והחברה.
- לאחרונה הוחלט עקרונית על יציאה לפיילוט לבניית תכנית לימודים משותפת מובנית לתארים מתקדמים (Joint Graduate Programs). הפיילוט יתמקד בין היתר באיתור תכניות מתאימות במדעי הרוח. יש חפיפה חלקית במטרות בין יוזמה זו ובין אחד המסלולים של הקרן למדעי הרוח.
- ב-2011 ות"ת השיקה את התכנית לעידוד לימודי העשרה הפועלת לפיתוח תכניות להרחבת ההשכלה הכללית של הסטודנטים בישראל. על אף שתכנית זו אינה ייעודית למדעי הרוח, אחת ממטרות התכנית היא להביא לכלל אוכלוסיית התלמידים חשיפה בסיסית למדעי הרוח.

בנוסף, יש כמה יוזמות של גורמים פילנתרופיים הפועלים לחזק את תחום מדעי הרוח (כגון יוזמת הנדיב במדעי הרוח (Rothschild Faculty Planning Initiative), עמותת "דרך הרוח" של ליאור וסיגל פרלמן, מלגות פולונסקי, מלגות בובר, מלגות מנדל ועוד). כמו כן, פועלות כמה קרנות פרטיות ויוזמות בתוך משרדי ממשלה העוסקות בדיגיטציה של חומרים תרבותיים, בעיקר על ידי הספרייה הלאומית. לחומרים אלו חשיבות גדולה למחקר במדעי הרוח.

על אף ההתפתחויות הברוכות הללו, עדיין נשארו אתגרים משמעותיים למדעי הרוח. בעשור הקרוב צפויה פרישה מסיבית של חוקרים במדעי הרוח. גם אם מספר התלמידים במדעי הרוח יתייצב (ואין לצפות שהוא יעלה אלא באחוזים בודדים), צפוי קושי באיוש מלוא התקנים בהיקף הנוכחי מכיוון שיוותר פער משמעותי בין אחוז התלמידים הלומדים מדעי הרוח לבין אחוז התקנים במדעי הרוח. ייתכן שהירידה במספר התלמידים השאירה את מדעי הרוח עם תלמידים טובים יותר ומחויבים יותר לתחום, אך הנחה זו טעונה בדיקה. מכל מקום נראה שיש להיערך למציאת פתרונות לקיום תכניות המבוססות על מספר קטן יותר של תלמידים מצטיינים.

ליוזמות השונות של ות"ת הנוגעות לתחום מדעי הרוח לא מוקצים משאבים מנהליים ותכנוניים שיאפשרו להם להגיע להשפעה רחבה מספיק. למשל, לקרן למדעי הרוח חסרים המשאבים הנדרשים להטמעת הרעיון מאחורי היוזמה במוסדות, לליווי הנדרש של תכניות לשם בחינת הבעיות המתעוררות, ולהפקת לקחים והמשך התכנון. כתוצאה מכך הקרן אינה מממשת את הפוטנציאל הגלום בה לשינוי עמוק במערכת.

ריבוי היוזמות של גורמים רבים ומגוונים, חוסר התיאום ביניהן והעדר תכנית על עם מתווה פעולה מושכל והקצאת משאבים תכנוניים מונעים את מיצוי הפוטנציאל של הפעילות הקיימות כיום. האתגרים הניצבים בפני הפקולטות למדעי הרוח דורשים תיאום בין המוסדות ובין היוזמות השונות. כיום אין גורם מרכזי אחד המופקד על נושא מדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בכללותו ותיאום בן היוזמות השונות, על מנת להביא לתכנון מיטבי המושתת על נתונים בדוקים, ליצור תמונה מדויקת של המצב בכל המוסדות ולגבש מדיניות אחידה ומושכלת.

ההצעה הנוכחית

לאור כל זאת, מוצע במסמך זה להקים ועדת היגוי עליונה למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה של מל"ג/ות"ת, אשר תהא אחראית על תיאום בין היוזמות הות"תיות, קידום שיחה מתמדת בין הגורמים השונים העוסקים בקידום מדעי הרוח על היבטיהם השונים בהשכלה הגבוהה ארץ, תסייע בקידומו ופיתוחו של התחום אל מול העולם המשתנה וההתקדמות הטכנולוגית, תגבש מדיניות אחידה, תמליץ על דרכי פעולה ותעקוב אחר יישום ההמלצות.

תפקידיה של הוועדה יהיו:

- **ריכוז והפצת נתונים** בנוגע למצבם של מדעי הרוח במוסדות, וליוזמות השונות במדעי הרוח.
- **ניתוח** הנתונים ובחינת הדרכים להתמודדות עם האתגרים העומדים בפני מדעי הרוח במוסדות להשכלה גבוהה, בעיקר על ידי עריכת מחקרים, קיום דיונים, סדנאות וימי עיון בהשתתפות דמויות מובילות בתחום קביעת מדיניות מדעי הרוח בעולם, דיקני הפקולטות למדעי הרוח ודמויות מרכזיות בהן.
- **גיבוש מדיניות אחידה** להתמודדות עם האתגרים של מדעי הרוח והמלצה על דרכי פעולה.
- **תיאום בין המוסדות** במציאת פתרונות לאתגרים ותיאום בין היוזמות הפועלות היום.
- **מעקב אחרי יישום ההמלצות.**

הנושאים בהם תתרכז הוועדה:

חיזוק וליווי הקרן למדעי הרוח. חלק מהפתרונות לבעיות הפקולטות למדעי הרוח קשורים בארגון מחדש של הפקולטות עצמן ושיתופי פעולה בין-מוסדיים. המחזור הנוכחי של הקרן למדעי הרוח פועל לקידום יעדים אלה. כאמור, הקרן מתמקדת בקיימות מבנית של תכניות לימודים חדשות ומתחדשות ומציעה שלשה מסלולי הגשה העוסקים בנושאים להלן:

- משיכת תלמידים מצטיינים מפקולטת אחרות להתמחות לפחות באופן חלקי בתחומים מדעי הרוח ע"י עידוד פיתוחן של תכניות בינתחומיות יוקרתיות;
- פיתוח קורסים חוצי מחלקות שיעודדו איגום משאבים ופריצת חסמים בין יחידות קיימות;
- הקמתן של תכניות מובנות לדוקטורנטים שיהוו בסיס לבניית מוקדים של קהילות מדעיות תוססות תוך כדי שיתוף פעולה בינמוסדי.

גם במחזור הקודם הקרן למדעי הרוח מימנה תכניות לימודים משותפות ואכן כיום פועלות בהצלחה כמה תכניות משותפות בין המוסדות. אך לוועדה האקדמית של הקרן למדעי הרוח

אין כלים ניהוליים או תכנוניים כדי לחקור את התכניות, לפתור בעיות אדמיניסטרטיביות בין מוסדות, לאסוף נתונים עליהן ולנתחם בכלים ניהוליים אקדמיים. כתוצאה מכך מספר תכניות לא הצליחו לייצר שיתוף פעולה בר-קיימא. על מנת להקצות לקרן את המשאבים הניהוליים הדרושים, ולהדק את התיאום בין פעילות הקרן לתכניות נוספות של ות"ת במדעי הרוח, **מוצע בזאת כי הקרן תפעל מעתה תחת אחריות ועדת ההיגוי העליונה**, כאשר הועדה האקדמית של הקרן למדעי הרוח תפעל כתת-ועדה של ועדת ההיגוי העליונה, ויו"ר הוועדה האקדמית של הקרן למדעי הרוח יכהן בוועדה העליונה מתוקף תפקידו. באופן זה תוכל הוועדה לעקוב מקרוב אחר המהלכים בתכניות, לסייע למימושם ולבחון את השפעתן על המערכת כולה.

חיזוק וליווי הוועדה לפרסומים במדעי הרוח. מתוך הכרה בקשיים הייחודיים במדידת פרסומים במדעי הרוח בכלים הקיימים, ובהמשך לוועדה שהוקמה על ידי ות"ת לעניין זה בחודש ינואר 2013, תבצע ועדת ההיגוי העליונה המשך מעקב אחר התקדמות עבודת הוועדה לפרסומים, הבאת המסקנות לות"ת ויישומן בדרך האפקטיבית ביותר. לקראת הדיונים לגיבוש מדיניות לחומש הבא, וועדת ההיגוי תעבוד מול הצוות העובד על המשך פיתוח מודל התקצוב בנושא התאמת המודל לצרכים במדעי הרוח.

בחינה מעמיקה בצרכים בנוגע לתשתיות מחקריות במדעי הרוח והמלצה על הקמת מנגנון למימון השקעות בתשתיות מחקריות במדעי הרוח. כיום לא קיים גוף המקביל לפורום תל"ם בתחומי מדעי הרוח; יש צורך בגוף שיאפשר איגום משאבים לצורך הקמת תשתיות מחקריות אשר יש בהן עניין לכלל המוסדות. כך למשל, בתחום האוספים, מאגרי המידע, דיגיטציה של ארכיונים ואוצרות התרבות פועלים כמה גורמים, כולל קרנות פילנתרופיות, ושלוחות של משרד התרבות ומשרד ראש הממשלה. על אף החשיבות העצומה לתשתיות אלה לחוקרים מדעי הרוח, אין ממשק סדור בין יוזמות אלה לבין האקדמיה שיבטיח את הרמה האקדמית של הפעילות והתאמתה לצרכים של האקדמיה ועדיין חסרים משאבים הנחוצים לטיפוח הארכיונים והאוספים. אחד מתפקידיה העיקריים של ועדת ההיגוי יהיה לקדם את המחקר הדיגיטלי בתחום מדעי הרוח כולל הנגשתו, אחסונו ושקיפותו של החומר הדיגיטלי בתחומי המדיה החדשים. נושא זה נמצא במוקד העניין של גופי המימון באירופה ובארה"ב ונמצא כבר היום בחזית המחקר בתחומים רבים ומפתיעים במדעי הרוח. אף על פי שישראל הייתה בחזית התחום לפני עשורים, כיום היא מפגרת בצורה משמעותית אחרי אירופה וארה"ב. אמנם הוקמה תת-ועדה של ועדת הורן? למיפוי צרכים בדיגיטציה, אבל הטמעת האפשרויות האדירות בתחום DH לא נעשתה במוסדות ויש מקום לקידום התחום על מנת להדביק פערים עם ארה"ב ואירופה. וועדת ההיגוי תלמד את הנושא ותמליץ על דרכי פעולה.

⁹ תת-ועדה זו היא משותפת למדעי הרוח ומדעי החברה ואין מספיק מומחים ממדעי הרוח בתת-הוועדה על מנת לטפל כראוי בנושא.

קידום דיוני עומק בנושאים בעלי חשיבות מערכתית במדעי הרוח, כגון:

- בחינת נושא הדוקטורנטים במדעי הרוח על כל היבטיו: מיפוי המציאות, בחינת הצרכים ומציאת פתרון לתמיכה נאותה בדוקטורנטים שיוכלו להקדיש את מירב זמנם למחקר ולסיים את לימודיהם בזמן סביר. הוועדה תבחן כיצד תכניות מובנות לדוקטורנטים פועלות בעיקר בארה"ב ומתאימות את הכשרת החוקרים אל מול פני מציאות משתנה. בנושא זה הוועדה תעבוד בשיתוף עם צוות ות"ת העוסק בפילוט הקמת Joint Graduate Programs מכיוון שמסלול אחד בקרן למדעי הרוח תואם ברובו את מטרותיו של מיזם ה JGP.
- פתרון לבעיית הוראת שפות הנלמדות פחות אך הנחוצות לתכניות לימוד ולמחקר בארץ. ידיעת שפות היא נדבך מהותי במחקר ובהוראה במדעי הרוח. חלק ניכר מן המחקר בכל התחומים במדעי הרוח מושגת על קריאה וניתוח של טקסטים בשפות המקור. ידיעת שפות אלו מאפשרת ללומד ולחוקר גישה בלתי אמצעי למקורות שעליהם הם נסמכים והכרה מעמיקה של תרבויות והבנתן לעומקן. הוראת רבות מהשפות נסמכת על הוראה רכה ובמקרה של שפות חשובות למחקר אך עם מיעוט תלמידים – כגון תורכית, פרסית, סנסקריט – האוניברסיטאות מתקשות לתמוך בהוראה זו. דוחות הערכה בינלאומיות מתייחסים לנושא זה ומציעים פתרון ברמה לאומית המסתמך על שתוף פעולה בין-מוסדי. בעבר הגישו כל דיקני רוח שתי הצעות לשיתוף פעולה אך אלו לא היו מתוכננות היטב ונדחו. הוועדה תלמד את הנושא ותציע פתרון מתאים.

עבודה מול הקרן הלאומית למדע למציאת התאמות במימון מחקר במדעי הרוח: לאחרונה פנתה הקרן כמה פעמים לות"ת על מנת לבחון מחדש את נושא התמיכה במחקר במדעי הרוח. הוועדה תוכל לנהל את הדיון מול הקרן. נושא זה מתכתב עם הנושא הקודם מכיוון שלרוב דוקטורנטים אינם מבצעים את המחקר של מנחיהם ויש למצוא מתווה למימון דוקטורנטים על בסיס תחרותי ללא תלות ישירה בעבודתו של המנחה.

הממשק עם מוסדות תרבות - בתחומי מדעי הטבע וההנדסות, הקשר בין האקדמיה לקהילה היא בעיקר בתחום העברת ידע לתעשייה. במדעי החברה הקשר בא לידי ביטוי בעיקר בניהול מדיניות ציבורית. במדעי הרוח מדובר בהנגשת תוצרי המחקר לקהילה ובשיתופי פעולה בין מוסדות תרבות לבין האקדמיה. יש מקום לעודד פעילות זו, ולתקצבה. ועדת ההיגוי תפעל לחיזוק הקשר עם גופים קיימים הפועלים במסגרת משרד התרבות וגורמים נוספים. הפעילות יכולה לכלול: תמיכה בקשר בין מוסדות התרבות לאקדמיה על מנת להעשיר את הנגשת התרבות לקהלים רחבים - אינטרפרטציות של אתרים היסטוריים, תכניות טלביזיה ורדיו, תערוכות מוזיאליות, אתרי אינטרנט ואתרי מדיה אחרים. תיעוד והנגשה של תוצרי תרבויות בארץ – יהודיים ולא יהודיים.

הוועדה תהווה כתובת לנושאים במדעי הרוח בממשק בין משרד החינוך וההשכלה הגבוהה. אין ספק כי המשך שגשוגם של מדעי הרוח תלוי במידה מסוימת בשגשוגם של תחומי ליבה במדעי הרוח בבתי הספר התיכונים. יש צורך אקוטי לחיזוק הקשר בין המוסדות להשכלה גבוהה והתיכונים בנושאי מדעי הרוח. צוות שהוקם במקור במיזם של ון ליר¹⁰ הציע מהלך ממוקד מול משרד האוצר בו יתרכזו בשני תחומים:

- קידום נושא עבודות הגמר במדעי הרוח על ידי הגדלת התעריף הניתן למנחה, תיאום דרישות לעבודות גמר עם דרישות אוניברסיטאיות לעבודות מחקר; ובחינת האפשרות למתן נ"ז אוניברסיטאיים לעבודות גמר מצטיינות.

- תכנית של מורים חוקרים תוך יצירת הזדמנויות למורים לחזק את שליטתם בתחומים שבהם הם מלמדים בעיקר בהיסטוריה, פילוסופיה ספרות, שפות, תרבויות העולם, תולדות האומנות ומדע המדינה. התכנית מעודדת את המורים ללמוד טקסטים, לבקר באוספים, בספריות ובמוזיאונים, להחליף רעיונות על דרכי הוראה, לשתף תובנות וחומרים עם קולגות ומורים והכל בהדרכת מלווים מהמוסדות להשכלה גבוהה.

הוועדה לא תעסוק ישירות בנושאים אלה אך תהווה כתובת ותסייע לגורמים העוסקים במיזמים במדעי הרוח בתיכונים להדק את קשריהם להשכלה הגבוהה.

הוועדה תהווה כתובת לדיונים עם הצוות בות"ת המגבש את מודל התקצוב של החומש הבא על מנת להבטיח שנושאים הקשורים למדעי הרוח מקבלים מענה נאות במודל.

אופן הפעולה:

הוועדה תכלול פרופסורים נציגים מכל האוניברסיטאות ותעבוד בשיתוף עם יד הנדיב ומכון ון ליר. מכון ון ליר יקצה עובדים אקדמיים לטיפול בנושאים הדורשים איסוף נתונים ועיבודם, בחינת מדיניות במדעי הרוח ברחבי העולם וחשיבה על התאמתה לתנאים בארץ. הם יעבדו מול הגורמים הרלבנטיים בות"ת לפני אופי הנושא (צוותים מאגף התכנון, תקצוב, האגף האקדמי) ויניחו חלופות לפתרונות בפני הוועדה. יד הנדיב וון ליר יהיו שותפים בקיום סדנאות, ימי עיון והוצאת ניירות עמדה. עבודת המחקר ואיסוף הנתונים תיעשה על ידי ד"ר יוכי פישר וד"ר אדם קלין אורון. מירב אברהמי תרכז את הוועדה מטעם ות"ת ומל"ג.

הוועדה תגיש דו"ח שנתי על מצבם של מדעי הרוח בארץ עם נתונים על תכניות לימוד, פריסה תחומית, ריכוז הגורמים העוסקים בקידום מדעי הרוח וכו'.

כמו כן תקיים הוועדה כנס שנתי שתמקד בכל שנה בנושא שנמצא על סדר יומו של החוקרים במדעי הרוח.

¹⁰ ב 2011 יצאה מכון ון ליר ביוזמה הנקראת "מהלך לאומי לקידום מדעי הרוח בחברה הישראלית" ובנובמבר של אותה שנה הגישו מוביליה את המלצותיה. ההמלצות מעולם לא יושמו.

בנוסף לכך, הוועדה תעסוק מעת לעת בנושאים בעלי חשיבות רוחבית למדעי הרוח בארץ. בשנה הראשונה לפעולתה הוועדה תתמקד בשני נושאים:

- מיפוי צרכי התשתיות במדעי הרוח (ובכלל זה ה Digital Humanities) והגשת המלצות לפעולה בהמשך.
- היא תלמד את אתגר הוראת השפות בפקולטות ותגבש המלצות לפעולה בהמשך.

הרכב הוועדה המוצע:

פרופ' מלכה רפפורט חובב, יו"ר, בלשנות, האוניברסיטה העברית, חברת ות"ת
ד"ר לאה בם, חברת מל"ג
פרופ' אביגדור שנאן, מקרא, ספרות חז"ל, האוניברסיטה העברית, יו"ר הוועדה האקדמית,
הקרן למדעי הרוח

נציג יד הנדיב

פרופ' גבי מוצקין, מנהל מכון ון ליר, פילוסופיה, ספרות גרמנית
פרופ' אורה לימור, היסטוריה, האוניברסיטה הפתוחה
פרופ' חנה נווה ספרות, לימודי מגדר, אוניברסיטת תל אביב
פרופ' דני סטטמן, פילוסופיה, אוניברסיטת חיפה
פרופ' שמואל פיינר, היסטוריה של עם ישראל, אוניברסיטת בר אילן
גבי מרב אברהמי, מרכזת הוועדה מטעם מל"ג/ות"ת

בברכה,

מרב אברהמי
מרכזת בכירה,
האגף האקדמי, מל"ג

נספח ד'

ה' אייר, תשע"ד

5 מאי, 2014

לכבוד

חברי המועצה להשכלה גבוהה

שלום רב,

הנדון: דיון עקרוני- מדעי הרוח בישראל

המועצה להשכלה גבוהה ביקשה לקיים דיון עקרוני על מצב מדעי הרוח בישראל, נוכח המשבר בתחום זה והכרסום במעמדו של התחום בשנים החולפות.

מזה שנים נמשכת ירידה במספר התלמידים הבוחרים במדעי הרוח כמקצוע ראשי או משני, מגמה המוכרת גם במקומות אחרים בעולם. לפני כעשור (תשס"ג) למדו 16,241 סטודנטים לתואר ראשון במדעי הרוח שהיוו 21% מכלל הסטודנטים לתואר ראשון, כאשר בשנה"ל תשע"ג ירד מספרם ל- 12,555 שהם 17% מכלל הסטודנטים לתואר ראשון.¹¹

גם הוועדות הבינלאומיות להערכת איכות של המל"ג, אשר בדקו את החוגים השונים במדעי הרוח, הצביעו בדו"חות שלהן על מחסור חמור בסגל בכיר ובעוזרי הוראה, ירידה דרמטית במספר הסטודנטים בכל רמות התואר (להוציא: פילוסופיה), העדר תקצוב הולם לתלמידי מחקר, צמצום משמעותי של מספר הקורסים המוצעים (חובה ובחירה), צמצום בהוראת תחומי ידע/שפות בהעדר סטודנטים וסגל, הדרדרות תשתיות ההוראה והמחקר: ספריות, אוספי הספרים ומאגרי המידע, וכן חדרי הסגל, הכיתות, הסגל האדמיניסטרטיבי.

על כל אלה יש להוסיף את הסוגיה המיוחדת הנוגעת לתחומים העבריים-יהודיים במדעי הרוח, ומשמעות הידלדלותם באקדמיה בישראל, שאמורה להוביל את המחקר וההוראה בהם.

ות"ת צפויה לדון בישיבתה שתתקיים בתאריך 7.5.2014 בנושא ובהצעה הקונקרטיית להקמת ועדת היגוי עליונה של מל"ג/ות"ת למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל. הוועדה תהא אחראית על תיאום בין היוזמות הות"תיות ובין הגורמים השונים העוסקים בקידום מדעי הרוח על היבטיהם השונים בארץ, תסייע בקידומו ופיתוחו של התחום אל מול העולם המשתנה וההתקדמות הטכנולוגית, תגבש מדיניות אחידה, תמליץ על דרכי פעולה ותעקוב אחר יישום ההמלצות.

¹¹ מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה

בדיון שיתקיים במליאת המועצה להשכלה גבוהה בתאריך 13.5.2014 בנושא מדעי הרוח, נציג את עיקרי הדיון מישיבת ות"ת מיום 7.5.14 ואת ההחלטה שהתקבלה בסימומו.

מצורף בזה לעיונכם :

נספח א': התזכיר שיידון בישיבת ות"ת 7.5.14

נספח ב': מדעי הרוח בראי הדוחות להערכת איכות

נספח ג': מידע אודות הקרן לקידום מדעי הרוח

נספח ד': לימודי העשרה במסגרת התואר הראשון

לסיכום:

המועצה להשכלה גבוהה מתבקשת לדון בנושא מדעי הרוח בישראל ובהצעה הקונקרטית להקמת ועדת היגוי עליונה של מל"ג/ות"ת למדעי הרוח בהשכלה הגבוהה בישראל.

בברכה,

מרק אסרף

ממונה בכיר באגף האקדמי, מל"ג

מל"ג

מרב אברהמי

מרכזת בכירה באגף האקדמי

מל"ג